

М. М. Забайскі

БАРАЦЬБА НА ДВА ФРАНТЫ
(з гісторыі газеты «Наша ніва»)

Першая расійская рэвалюцыя з'явілася магутным імпульсам да пад'ёму нацыянальна-вызваленчага руху, абудзіла да палітычнага жыцця шырокія колы грамадства, спрыяла ўздыму актыўнасці ў духоўным жыцці беларускага народа, росту імкненняў да адукацыі, культуры, мастацтва. Ідэалагічным кіраўніком нацыянальнага руху ў пачатку ХХ ст. з'яўлялася Беларуска-сацыялістычная грамада (БСГ), якая выступала пад сцягам народніцкага сацыялізму. У дзейнасці Грамады, у заснаваных ёю ў 1906 г. першых легальных перыядычных выданнях на беларускай мове «Наша доля» і «Наша ніва», як і ў нацыянальным руху наогул, дастаткова ярка праявіўся рэвалюцыйна-дэмакратычны змест.

У 40—60-х гадах у працах беларускіх гісторыкаў меліся дзве пазіцыі ў ацэнцы класавага характару і палітычнай накіраванасці газеты «Наша ніва». Л. С. Абецдарскі, В. І. Яфрэмава, К. І. Шабуня, Я. І. Карнейчык, Ц. Я. Саладкоў і іншыя разглядаюць яе толькі як ліберальна-буржуазную нацыяналістычную газету¹ і не адзначаюць рэвалюцыйна-дэмакратычнага напрамку, што ярка адлюстроўваўся ў творчасці Я. Купалы, Я. Коласа, М. Багдановіча, З. Бядулі, К. Буйло, іншых беларускіх пісьменнікаў і публіцыстаў, якія друкаваліся на яе старонках. Гэтыя аўтары фактычна ігнаруюць агульнадэмакратычны змест газеты.

«Наша ніва» доўгі час была адзінай газетай на нацыянальнай мове. Абставіны прымушалі супрацоўнічаць у газеце як прадстаўнікоў дэмакратычнага, так і ліберальна-буржуазнага напрамкаў. Платформай для супрацоўніцтва з'яўлялася агульнадэмакратычная барацьба супраць нацыянальнага прыгнёту.

Агульнадэмакратычную накіраванасць газеты «Наша ніва» адзначаюць І. І. Крамко, А. І. Юрэвіч, А. І. Яновіч. Аўтары ўказваюць, што газета «садзейнічала развіццю рэвалюцыйнага ўсведамлення працоўных»². Як газета агульнадэмакратычнага напрамку «Наша ніва» характарызуецца ў артыкуле В. В. Барысенкі³. Суіснаванне рэвалюцыйна-дэмакратычнага і ліберальнага напрамкаў у газеце, агульнадэмакратычны прагрэсіўны характар яе

пазіцый у цэлым, і перш за ўсё па нацыянальным пытанні, абгрунтаваў М. В. Біч у «Гісторыі Беларускай ССР» і ў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі⁴. Прыналежнасць «Нашай нівы» да дэмакратычнага лагера паказалі У. Конан, А. Лойка і іншыя аўтары.

Пасля трэцячэрвеньскага дзяржаўнага перавароту (1907 г.) БСГ як партыя распалася. Яе кіраўнікі, уцалелыя ад арыштаў, сканцэнтравалі асноўную ўвагу на развіцці легальнага нацыянальна-культурнага руху, цэнтрам якога стала «Наша ніва» («Наша доля» была забаронена за антыўрадавую накіраванасць). Разгул рэакцыі пасля рэвалюцыі 1905—1907 гг. выключаў магчымасць з'яўлення ў газеце матэрыялаў адкрыта рэвалюцыйнага характару. Бяспрэчна і тое, што сярод былых лідэраў Грамады ўзмацніліся хістанні ў бок лібералізму, назіраўся адыход ад класавых, сялянскіх пазіцый да ідэі нацыянальнай згуртаванасці. Галоўнай у дзейнасці газеты стала барацьба супраць нацыянальнага прыгнёту, за прызнанне беларускай нацыі і культуры, а таксама яе раўнапраўе. Гэтую барацьбу падтрымлівалі і рэвалюцыйныя дэмакраты. Суіснаванне дзвюх плыняў у газеце было вымушаным і для дэмакратаў, і для лібералаў. Адною з галоўных прычын гэтага быў недахоп фінансавых сродкаў. Гарадская гандлёва-прамысловая буржуазія складалася практычна з яўрэйскай буржуазіі, беларуская нацыянальная буржуазія, якую ў асноўным прадстаўлялі кулакі, разумела сваю слабасць і імкнулася да саюзу з рускімі шавіністычнымі ці польскімі нацыяналістычнымі групамі. Памешчыкі адмоўна адносіліся да беларускага нацыянальнага руху. У выніку ў кіраўнікоў руху пастаянна адчуваўся востры недахоп сродкаў, у першую чаргу для развіцця друку. Гэтым, а таксама ўмовамі рэакцыі і ганення беларускага нацыянальнага руху мясцовымі ўладамі і чарнасоценцамі, з аднаго боку, і польскімі памешчыцка-клерыкальнымі кругамі, з другога, і тлумачыцца супрацоўніцтва ў «Нашай ніве» дэмакратаў і лібералаў.

Адным з галоўных сродкаў царызму ў барацьбе з рэвалюцыйным і нацыянальна-вызваленчым рухам у гады рэакцыі стала прапаганда вялікадзяржаўнага шавінізму. «Урадавая палітыка памешчыкаў, якая падтрымлівалася буржуазіяй, была пранізана ўся наскрозь чарнасоценным нацыяналізмам»⁵, — падкрэсліваў У. І. Ленін.

Разам з урадам выступалі чарнасоценныя партыі пры-

гоннікаў-памешчыкаў («Савет аб'яднанага дваранства», «Саюз рускага народа», «Рускі ўскраінны саюз»), праваслаўныя брацтвы, іх органы друку, якія ўдзялялі вялізную ўвагу барацьбе з нацыянальнымі рухамі, «іншародніцкім засіллем», выступалі за скасаванне Маніфеста 17 кастрычніка⁶. Канчатковая мэта палітыкі ўрада і крайне правых зводзілася да таго, каб задушыць вызваленчы рух, прывесці да поўнай пакорнасці ўсе нярускія народы Расіі, паралізаваць іх волю да барацьбы за нацыянальнае раўнапраўе.

Асабліваці палітыкі царызму на Беларусі былі звязаны са спецыфікай сацыяльна-класавага і нацыянальнага складу насельніцтва, у першую чаргу пануючых класаў, і імкненнем царызму зменшыць ролю палякаў і яўрэяў у эканамічным і палітычным жыцці краю. Гэтым тлумачацца таксама тыя значныя змяненні, якія былі ўнесены ў новы выбарчы закон па выбарах у III Дзяржаўную думу. У адпаведнасці з гэтым законам у Віленскай губерні, дзе пераважала землеўладанне польскіх памешчыкаў, прадугледжвалася стварэнне «рускай» курыі, якая павінна была пасылаць у Думу сваіх прадстаўнікоў асобна ад іншага насельніцтва.

Да гэтай курыі былі далучаны ўсе праваслаўныя (у тым ліку і беларусы), стараверы і лютэране. Каталіцкае насельніцтва губерні ўключалася ў польскую курыю. У большасці павеатаў Віцебскай, Гродзенскай, Мінскай і Магілёўскай губерняў памешчыцкая і гарадскія курыі былі падзелены на тры аддзяленні па нацыянальнасці. Да першага аддзялення аднесены асобы, якія не належалі да польскай нацыянальнасці (да іх далучаліся праваслаўныя беларусы, немцы, татары), да другога — палякі (у тым ліку беларускія сяляне-католікі), да трэцяга — яўрэі.

Зазначаныя мерапрыемствы ўрада былі накіраваны на абмежаванне прадстаўніцтва польскага і яўрэйскага насельніцтва, а таксама на тое, каб правесці ў Думу большасць прадстаўнікоў ад «істинно русских», г. зн. чарнасоценных элементаў. Разам з тым яны азначалі адмаўленне царызмам існавання беларускай нацыі, яе мовы, культуры. Значныя слаі праваслаўнага беларускага насельніцтва — чыноўнікі, духавенства, большасць настаўнікаў і іншых прадстаўнікоў інтэлігенцыі, вярхі сялянства, далучаныя па закону да пануючай нацыі, атрымалі пэўныя прывілеі ў параўнанні з палякамі і яўрэямі і, цалкам

падтрымаўшы шавіністычную русіфікатарскую палітыку царызму, рашуча выступілі супраць беларускага нацыянальнага руху.

Часопіс «Крестьянн» (орган суполкі праваслаўнага беларускага кулацтва «Крестьянин», лідэр А. Кавалюк) у артыкуле «Расія для рускіх» пісаў, што надышоў час гаварыць аб тым, што Расія павінна належаць рускім і яны павінны ёю кіраваць: «Хочаш жыць з Расіяй, падпарадкоўвайся яе законам і ўладзе, не хочаш — гладкай дарогі, а ўпартасць можна ўціхамірыць сілаю»⁷. Пры гэтым, безумоўна, Беларусь лічылася «спрадвечна рускім» краем.

«Белорусское общество» на чале з Л. Саланевічам, якое выдзелілася з «Крестьянина» і ставіла ў якасці галоўнай задачы «развіццё ў беларускай народнасці самасвядомасці на аснове рускай дзяржаўнасці», разам з чарнасоценымі арганізацыямі стала рупарам вялікадзяржаўнага шавінізму ў Заходнім краі. Яго дзейнасць была накіравана на актывізацыю работы крайне правых у «рускім духу».

«Истинно русские» выданні запоўнілі Беларусь. Цэлы шэраг газет — «Новое время», «Россия», «Голос Москвы», «Окраины России», «Минское слово», «Виленский вестник», «Морская волна», «Белорусская жизнь», часопіс «Крестьянин» і іншыя ахоўвалі прывілегіі «рускага насельніцтва», г. зн. буржуазіі і памешчыкаў, і вялі барацьбу з «іншародцамі» і «іншавярцамі» супраць «сепаратысцкіх» імкненняў.

У беларускім і ўкраінскім нацыянальных рухах урадавыя сілы бачылі спробы падрыву «рускай» народнасці, яе культуры і г. д.

У 1905 г. у Паўночна-Заходнім краі стала выходзіць газета «Kurjer Litewski», заснавальнікам якой быў польскі магнат А. Корвін-Мілеўскі. Газета з'яўлялася вядучым органам партыі «нарадовай дэмакратыі», якая глядзела на заходнія губерні як на правінцыю Вялікай Польшчы. З 1908 г. яна стала выходзіць пад назвай «Kurjer Wilenski» і ператварылася ў рупар памешчыцка-клерыкальнага польскага нацыяналізму. Рэдактар газеты Іосіф Глазко з'яўляўся лідэрам віленскіх «нарадовых дэмакратаў»⁸. У гэты ж перыяд крайнімі польскімі шавіністамі выдаваліся «Goniec wilenski», «Goniec Godzienny». З 1910 г. каталіцкае духавенства пачало выдаваць «Gazety 2 grosze». Гэтыя выданні, як і ўрадавыя і чарнасоценыя рускія, адмаўлялі існаванне беларускай нацыі,

мовы і культуры. «Нашу ніву» яны называлі «агентам урада» і заяўлялі, што яе галоўнай мэтай з'яўляецца русіфікацыя беларусаў і цкаванне палякаў.

Барацьба супраць шавіністычнай палітыкі царызму, чарнасоценнага рускага і польскага нацыяналізму ў дадзены перыяд была адным з галоўных напрамкаў у дзейнасці газеты «Наша ніва», якая з'яўлялася трыбунай беларускага нацыянальнага руху.

Увогуле яна выступала з агульнадэмакратычных народніцкіх пазіцый. Характарызуючы новы выбарчы закон па выбарах у III Дзяржаўную думу, газета адзначала яго рэакцыйны характар і з абурэннем пісала: «... памешчыкі маюць на выбарах найбольшую сілу і па гэтаму яны выбяруць дэпутатам ад сялян і гарадскіх выбаршчыкаў, хто ім патрэбны». У шэрагу нумароў «Наша ніва» заклікала сялянскіх выбаршчыкаў выбіраць толькі тых, хто мог бы цвёрда абараняць інтарэсы сялян, каб з іх ліку памешчыкі на губернскіх выбарчых сходах не маглі выбраць сваіх стаўленікаў. Газета ўказвала: «Неабходна пільна сачыць за тым, каб з вызначаных імі (сялянамі.— М. З.) прадстаўнікоў і ў воласцях, і ў паветах, і ў губернях не трапіў ніводзін здраднік справы народнай»⁹.

Ва ўмовах поўнага панавання чарнасоценных элементаў у палітычным жыцці «Наша ніва» смела называла крайне правых «ворагамі народнай волі»¹⁰. На старонках газеты пасля 3 чэрвеня з'яўляліся матэрыялы, якія выкрывалі рэакцыйную дзейнасць мясцовых аддзелаў «Саюза рускага народа», «Рускага ўскраіннага саюза», «Сафійскага праваслаўнага брацтва»¹¹. «Наша ніва» паказвала антынародную дзейнасць як праваслаўнага, так і каталіцкага духавенства, адзначала яго поўную салідарнасць з найбольш рэакцыйнымі сіламі¹². «Усе народы Расіі ідуць сваімі нагамі,— пісала газета,— а беларуса яны (крайне правыя і духавенства.— М. З.) хочуць весці за руку як сляпога!»¹³ Газета пратэставала супраць увядзення нацыянальных курыў на выбарах у Думу, а пазней у земствы, паколькі адпаведныя ўрадавыя акты адносілі праваслаўных беларусаў да ліку рускіх, а католікаў да палякаў. Яна абараняла лозунг нацыянальнага адзінства беларускага народа незалежна ад веравызнання, даказвала, што беларусы — праваслаўныя і беларусы-католікі — адна нацыя. «Сялян-беларусаў,— пісала «Наша ніва»,— раздзялілі на католікаў і праваслаўных, але нельга забы-

ваць, што яны браты, адны ў іх інтарэсы, адзін лёс»¹⁴. У артыкуле «Апекуны і дарослае дзіця» «Наша ніва» адзначала, што на працягу многіх гадоў абрусіцелі і польскія нацыяналісты імкнуліся прыцягнуць на «свой бок» беларусаў. «Пакуль што беларусы маўчалі,— гаварылася ў адным з нумароў,— але цяпер у іх прабудзілася самасвядомасць: беларускі народ — гэта дзіця, якое прачнулася, якое вырасла і хоча ісці сваім вольным шляхам»¹⁵. Абвяргаючы выдумкі чарнасоценнага польскага друку аб тым, што «Наша ніва» ўводзіць у беларускую мову рускія словы для абрусення беларусаў, газета адзначала, што «Gazeta Godzienna» нацкоўвае палякаў на беларусаў, літвінаў, яўрэяў і г. д., сышла на той шлях, па якім ідуць Кавалюкі і Саланевічы,— робяць фальшывыя даносы на газету, каб урад яе забараніў».

Выступаючы супраць польскіх нацыяналістаў у артыкуле «Нячыстая палітыка», газета пісала: «Хто даў права палякам апалячваць беларусаў... Такого права няма. Мы не безгалосыя жывёліны, а жывы народ і за нас ніхто, акрамя нас саміх, гаварыць не можа»¹⁶.

Падкрэсліваючы адзінства крайніх рэакцыйных сіл у барацьбе з беларускім нацыянальна-вызваленчым рухам, «Наша ніва» пісала, што польскія і рускія нацыяналісты» заключылі саюз, каб ваяваць з усімі, хто гаворыць на іншай мове. Без слоў, без лішніх размоў узяліся яны за агульную «работу» супраць беларускага народа. Аб гэтым павінны ведаць і памятаць усе беларусы»¹⁷.

Неабходна адзначыць, што «Наша ніва» не ставіла знака роўнасці паміж крайне правымі, з аднаго боку, і рускім і польскім народамі, з другога¹⁸. Газета пісала: «Мы верым, што сярод рускага і польскага народаў ... мы знойдзем не ворагаў, а братаў»¹⁹. «Наша ніва» знаёміла чытачоў не толькі з творамі беларускіх, а таксама і прагрэсіўных рускіх, украінскіх, польскіх, літоўскіх і заходнееўрапейскіх пісьменнікаў (М. В. Гоголя, Л. М. Талстога, А. П. Чэхава, І. С. Тургенева, М. Горкага, У. Г. Караленкі, І. Купрына, Э. Ажэшкі, В. Стэфаніка, І. Бялюнаса, А. Уайльда і інш.).

«Наша ніва» вяла шырокую выдавецкую працу: арганізоўвала выданне зборнікаў, альманахаў («Маладая Беларусь». Пб., 1912—1913 гг., тры кнігі), выпускала «Беларускі календар» на 1910—1915 гг. (Вільна).

Платформай часовага суіснавання ў газеце дэмакратыя і лібералаў былі агульнадэмакратычныя патрабаванні.

Барацьба за прызнанне і раўнапраўе беларускай нацыі, мовы мела прагрэсіўны характар. Адзначаючы гэта, У. І. Ленін у 1916 г. пісаў: «Для ўкраінцаў і беларусаў толькі чалавек, які ў марах жыве на Марсе, мог бы адмаўляць, што тут няма яшчэ завяршэння нацыянальнага руху, што абуджэнне мас да ведаў роднай мовы і яго літаратуры (а гэта неабходная ўмова і спадарожнік поўнага развіцця капіталізму...) тут яшчэ адбываецца». І далей: «Абарона бацькаўшчыны» яшчэ можна быць тут абаронай дэмакратыі, роднай мовы, палітычнай волі супраць прыгнятаючых нацый, супраць сярэднявечча...»²⁰

Такім чынам, з устанаўленнем трэцячэрвеньскай сістэмы ўрадавыя партыі, якія падтрымліваліся царызмам, пачалі крыжовы паход супраць «нярускіх» народнасцей, прапаведуючы лозунг «праваслаўе, самадзяржаўе, народнасць». Праваднікамі шавіністычнага курсу на Беларусі былі партыі ўрадавага лагера, у іх ліку чарнасоценныя суполкі «Крестьянин» і «Белорусское общество», правы друк, праваслаўная царква. Вялікадзяржаўны шавінізм сутыкаўся на Беларусі з польскім памешчыцка-клерыкальным нацыяналізмам. Абедзве контррэвалюцыйныя сілы не прызнавалі факта існавання беларускай нацыі, яе культуры, беларускага нацыянальнага руху, вялі барацьбу супраць яго трыбуны — газеты «Наша ніва».

Патрабаванні грамадзянскага, нацыянальнага раўнапраўя беларусаў, выступленні супраць велікарускіх шавіністаў і польскіх нацыяналістаў былі галоўным напрамкам у дзейнасці газеты. «Наша ніва» выступала супраць трэцячэрвеньскага выбарчага закону, урадавага варыянта закону аб земствах у заходніх губернях і іншых актаў, якія ўшчамлялі нацыянальныя правы беларускага народа. Дзейнасць газеты адыграла важную ролю ў справе кансалідацыі беларускай нацыі, развіцця яе мовы і культуры.

¹ Вопреки историческим фактам // Коммунист Белоруссии. 1963. № 5. С. 64—69; Противоречивые суждения по одному вопросу // Коммунист Белоруссии. 1964. № 9. С. 74—75.

² Гісторыя беларускай літаратуры і мовы. Мн., 1968. Т. 2. С. 113.

³ Краткая литературная энциклопедия. М., 1968. Т. 5. С. 149—150.

⁴ Гісторыя Беларускай ССР. Мн., 1972. Т. 2. С. 565; Беларуская Савецкая Энциклапедыя. Мн., 1973. Т. 7. С. 462—463.

⁵ Ленин В. И. Рабочий класс и национальный вопрос // Полн. собр. соч. Т. 23. С. 169.

⁶ Сборник программ политических партий в России. Вып. 2. Спб., 1906. С. 63.

⁷ Крестьянини. 1909. 24 марта.

- ⁸ Северо-западная жнзнь. 1912. 15 марта.
⁹ Наша нiва. 1907. 31 жн.
¹⁰ Там жа. 28 вер.
¹¹ Там жа. 3 вер.; 28 вер.
¹² Там жа. 14 лiп.
¹³ Там жа. 14 вер.
¹⁴ Там жа. 6 лiп.
¹⁵ Там жа. 1913. 13 лют.
¹⁶ Там жа. 1912. 9 лют.
¹⁷ Там жа. 1913. 7 студз.
¹⁸ Там жа. 1908. 20 чэрв.; 4 снеж.
¹⁹ Там. жа. 1913. 20 лют.
²⁰ Ленин В. И. О карнкатуре на маркснзм // Полн. собр. соч. Т. 30. С. 89—90.

Я. І. Мікула

**ФАРМІРАВАННЕ КАМАНДНА-АДМІНІСТРАЦЫЙНЫХ
 МЕТАДАЎ КІРАЎНІЦТВА КААПЕРАТЫЎНЫМ РУХАМ
 У БЕЛАРУСКАЙ ВЁСЦЫ ў 1926—1929 ГГ.**

Узнікненне камандна-адміністрацыйных метадаў кіраўніцтва, у тым ліку ў сельскай гаспадарцы, да апошняга часу было «белай плямай» як у савецкай, так і ў беларускай гістарыяграфіі. Толькі ва ўмовах перабудовы гэта пытанне стала асвятляцца, але ў першую чаргу датычылася калектывізацыі. Пры распрацоўцы гэтай праблемы метадалагічнай падставай з'яўляецца палажэнне, сфарміраванае на сакавіцкім (1989 г.) Пленуме ЦК КПСС, дзе падкрэслена, што найбольш выродлівымі праявамі камандна-адміністрацыйных падыходаў да сялянства з'явіліся «гвалтоўныя метады і паскораныя тэмпы суцэльнай калектывізацыі сельскай гаспадаркі, валютарысцкае ўмяшанне ў працэсы вытворчасці, абмену і размеркавання»¹.

Адной з частак новай эканамічнай палітыкі, распрацаванай У. І. Леніным, з'явіўся кааператыўны план. У артыкуле «Аб кааперацыі» было адзначана, што яна «набывае ў нас, дзякуючы асаблівасці нашага дзяржаўнага ладу, цалкам выключнае значэнне... Кааперацыя ў нашых умовах скрозь і побач супадае з сацыялізмам»². У працы «Шлях да сацыялізму і рабоча-сялянскі саюз» (1925 г.) за ім гэтую ж думку выказваў М. І. Бухарын: «Рост... кааперацыі... сведчыць... аб бесперапынным і сістэматычным узростанні адзінак будучага сацыялістычнага грамадства»³.